

הרב יאיר שחור
רב הישוב מעלה לבונה

גדרי בקשת מחילה

א. הקדמה

מנהג נפוץ, בעיקר בישיבות, לבקש מחילה זה מזה בעיו"כ. כמו כן נהגו בתפוצות ישראל לומר "תפילה זכה" קודם "כל נדרי". בתפילה זו האדם מוחל לכל מי שפגע בו. יש לברר האם די בזה ואין עוד צורך בבקשת מחילה אישית. במילים אחרות, האם הפוגע חייב לבקש את חבירו שימחל לו, או שמא די במחילה שהנפגע מוחל גם בלי בקשת המחילה.

ב. החיוב לבקש מחילה

שנינו במשנה (יומא פ"ה ע"ב): "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו". ובגמרא (פ"ז ע"א) מסופר על ר' זירא שהיה ממציא עצמו לפני אותם שפגעו בו כדי שיבקשו ממנו מחילה וימחל להם. בהמשך מסופר עוד על קצב שהיה צריך לבקש סליחה מאת רב. והיה רב ממציא עצמו לפני אותו קצב בערב יוה"כ כדי שיוכל הקצב למלא את חובתו ולבקש מחילה, ורב מצידו היה ודאי מוחל מיד. אך הקצב סירב ואמר: "אין לי עסק איתך". סופו של דבר מת הקצב באותו מעמד כעונש על חטאו.

אפשר ללמוד מר' זירא ומרב שאין מועילה מחילת הנעלב ללא בקשת מחילה של העולב. שהרי אם היה דבר כזה מועיל, לא היו ר' זירא ורב מהססים, ומוחלים מיד אף ללא בקשת מחילה מהם, ומדוע המציאו עצמם לפני העולב. אלא ודאי שהעולב חייב לבקש מחילה מהנעלב.

מצאתי שכן כתב במטה אפרים (תר"ו ג') דאם זה שחטא אינו מתעורר מעצמו לבקש מחילה, יש על הנעלב להמציא עצמו לפני הפוגע על מנת לעוררו לבקש מחילה.

בסברת הדבר נראה דחלק מהכפרה הוא עצם הבושה שהאדם עומד בפני חברו, שאך לא מזמן סג ממנו עלבונות וכדומה, ועכשיו משפיל עצמו ומבקש ממנו סליחה על כך.

ג. בקשת מחילה ע"י שליח

אמנם מצאנו אצל אחי יוסף שביקשו ממנו מחילה אחר מות יעקב אביהם ועשו כן ע"י שליח (בראשית נ', ט"ז וברש"י). מוכח לכאורה שאין חייבים לבקש מחילה באופן אישי, אלא די במחילה ע"י שליח, לפ"ז מועילה מחילה

גם באמצעות מכתב וכדומה ואולי אף בלי שום פניה מהעולב ודי במחילה מצד הנעלב. אך יש לחלק. ראשית, משום שבקשת מחילה, גם אם נעשית ע"י שליח או מכתב, גורמת בושה מסויימת למבקש ובוה מכפר על חטאו. ואין זה דומה למחילה חד צדדית של הנעלב ללא שום פניה של העולב - החוטא.

שנית, שאני אחי יוסף שבאו אח"כ בעצמם לפני יוסף ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים" (שם י"ח). השליחים באו בשה"כ לרצות את יוסף ולרכך אותו קודם שיבואו האחים בעצמם. ואכן, כך הביאו הפוסקים להלכה (מטה אפרים - הובא במ"ב תר"ו ס"ק ב').

ד. מחילה חד צדדית ב"תפילה זכה"

אחר כל זאת עלינו לברר כיצד מועילה, אם בכלל, המחילה אותה אנו אומרים ב"תפילה זכה", לפני כל נדרי. הרי הוכחנו שמחילה צריכה להיות אחרי בקשת מחילה מהעולב ולא די במחילה חד-צדדית מהנעלב. בפרט שאין זה נפוץ כל כך שכל הציבור פונים זה לזה בבקשת מחילה, ומסתמכים בעיקר על המחילה שבתפילה זכה.

מצאתי בשו"ת "או נדברו" (חלק סי' ס"ח) שדוחה הראיה מר' זירא ורב שהמציאו עצמם לפני הפוגעים בהם כדי שיבקשו מהם מחילה ויענו להם. וכתב דיש שני עניינים בבקשת מחילה. האחד, פשוט, לבקש מחבירו שימחל לו על שחטא כנגדו. השני, שיהא לב כל ישראל שלם עם חבירו. עפ"י כתב שבאמת מועילה מחילה חד צדדית של הנעלב גם בלא בקשת העולב. ומה שר' זירא ורב המציאו עצמם לפני החוטא כנגדם, היינו כדי שיהא לב ישראל שלם איש עם חבירו בערב יו"כ. דכיוון שרצו שיהיו כל ישראל מאוחדים זה עם זה היו חייבים להמציא עצמם לפני החוטא כנגדם דאף שמחלו לו בנפשם, אין די בזה כיוון שהחוטא לא יודע על כך ולא ביקש מחילה בעצמו, ויש כאן פירוד לבבות וחוסר אחדות ומבחינת החוטא המחלוקת והמריבה ממשיכים.

עוד הסביר שיש לדחות הראיה הנ"ל מרב, מצד נוסף. הסיפור שם היה שהקצב טען שרב חייב לבקש ממנו מחילה ולא הוא עצמו מרב. ועוד שכלל לא רצה במחילה כמו שמוכח שם בסיפור ובכהאי גוונא ודאי שהמחילה שרב ימחל באופן חד צדדי לא תועיל, דמחילה מועילה רק לאדם שרוצה בה ויודע שצריך לה. משא"כ בקצב שהוזכר בסיפור של רב.

מכאן שמחילה חד צדדית מועילה בכל מקרה שהעולב חפץ בה, גם אם לא ביקש אותה באופן ישיר מרוב בושה וכדו' אמנם יש עדיין צורך להיפגש ולהפשר את הקרח ביניהם כדי שיהא לב כל ישראל שלם עם חבירו בערב

יוה"כ, אך אין דבר זה מעכב את התשובה והכפרה. עוד הוסיף בספר הנ"ל דאף אם נאמר שצריך בקשת מחילה אישית מהעולב, היינו רק לשלמות הכפרה, אך אינו תנאי לעיכובא בעצם המחילה, ומועילה המחילה לענין זה שלא נענש על חטא זה.

עוד כתב שם, דאם מתנהגים זע"ז בשלום ובמישור, די במחילה חד צדדית ואין צורך לבא ולהזכיר נשכחות שפגע בו, שהרי הם שרויים בשלום ואין עוד על מה לבקש מחילה. אמנם יתכן ובסתר לבו עדיין שומר לו טינה ולכן לזה מועיל מחילה חד צדדית שאומר כל אחד בתפילה זכה בערב יו"כ.

בסוף דבריו כתב דכל זה בתורת למוד זכות ומציאת מקור למנהג המחילה החד צדדית שבתפילה זכה. אבל ודאי שלכתחילה כל אדם שיודע שחטא לחבירו ילך ויבקש ממנו מחילה באופן אישי, דזו המחילה השלמה והמעולה.

ה. פירוט החטא

כתב הבית חדש (סי' תר"ו בשם דרשות מהר"ש) דהמבקש מחילה צריך לפרט לחבירו במה פשע כנגדו דלענין זה שווה וידוי בין אדם למקום לידוי בין אדם לחבירו.

מצאנו כדברים אלה גם בספר "שערי תשובה" לרבינו יונה מגירונדי (סי' ר"ז) דחייב לגלות לנפגע במה פגע בו למרות שהמבקש מתבייש בזה. וכן פסק בספר "חפץ חיים" (כלל ד' סי"ב) דחייב לגלות לחבירו מה שעשה לו שלא כדין.

ה"חפץ חיים" מוצא חדוש נוסף בדברי ר' יונה. אף אם הנפגע אינו יודע כלל שפלוני פגע בו, כגון שדיבר עליו לשון הרע, חייב הפוגע לספר זאת לנפגע ולבקש ממנו מחילה.

הנה דבר זה נראה קשה מאוד לקיים כמו שכתב ה"חפץ חיים" בעצמו (שם). יש כאן מידה מסויימת של נעילת דלת בפני הרוצה לשוב בתשובה על חטאים שבין אדם לחבירו. אף אם נניח שא"צ בבקשת מחילה אם הנפגע אומר "תפילה זכה" ומוחל בלב שלם למי שפגע בו מכל מקום לא כולם מקפידים לומר זאת, וגם אם מוחלים, לעיתים אין זה בלב שלם. לכן עלינו לחפש האם אכן מוסכם על הפוסקים החיוב לפרט את החטא שחטא לחבירו, בשעת בקשת המחילה?

מצאתי בספר "מטה אפרים" (סי' תר"ו ס"ב) והעתיקו המשנה ברורה שם ס"ק ג' שכתב: "המבקש מחילה מחבירו צריך לפרט מה שחטא לחבירו וע"י זה מבקש מחילה. ואם יודע שחבירו מתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו". מדבריו עולה שבמקרה ופירוט החטא יגרום לנפגע בושה, א"צ לפרט אלא יאמר לו: "פגעתי בך בעבר והנני מבקש ממך מחילה על כך". אמנם,

ה"מטה אפרים" לא ביאר מה יהיה במקרה שפירוט החטא יביא להחרפת היחסים ביניהם ואולי אף לפתיחת סכסוך חדש? נראה לי שגם במקרה כזה א"צ לפרט החטא שהרי סברת ה"מטה אפרים" היא שאין לאדם היתר לפגוע ולבייש את חבריו גם אם עושה זאת במסגרת של בקשת מחילה. א"כ גם במקרה שעשוי להיפתח סכסוך חדש בעקבות פירוט החטא א"צ לפרט שהרי ודאי שזה פוגע בנפגע ואין הבדל אם הפירוט מביישו, או פוגע בו בכל דרך אחרת.

עוד נראה לחדש דמה שהבאנו מהפוסקים דיש חובה לפרט החטא, היינו רק שאם לא מפרט אין הנפגע חייב למחול לו, דיכול לומר לו איני מוכן למחול בלי לדעת על מה. אבל אם הנפגע מוכן למחול גם בלא פירוט החטא ודאי שזו מחילה המועילה ואין חובה לפרט החטא. לפ"ז אם פונה לחבירו ומבקש שימחל לו על כל מה שפגע בו וחבירו משיב בחיוב שמוכן למחול ולא מבקש פירוט של החטא, די בכך.

ו. סיכום

לכתחילה חייב אדם לבקש אישית מחבירו מחילה על שפגע בו ולא יסתמך על מה שחבירו מוחל באמירת "תפילה זכה". אמנם אם הנפגע מוחל אף בלא בקשת מחילה, הרי זו מחילה טובה ומועילה, אלא שרצוי לשוחח גם פנים אל פנים ולרצות את הנפגע כדי שיהא לב ישראל שלם זה עם זה קודם יוה"כ. כשמבקש מחבירו מחילה צריך לפרט החטא, אך אם הפירוט יגרום בושה לנפגע או כל פגיעה אחרת אין צריך לפרט. ואם חבירו אינו דורש פירוט ומוכן למחול גם בלי זה, ודאי מועיל. ואפשר לומר שעדיף למחול בלא לבקש פירוט, כיוון שקשה לפוגע לפרט זאת מרוב בושה. ושלוש ואחדות יהיה לנו ולכל ישראל עד העולם, אמן כן יהי רצון.